

**G O D I Š N J A K
G R A D S K O G
M U Z E J A**

broj 6

V A R A Ž D I N 1 9 8 1

Uredništvo:

Libuše Kašpar, Miroslav Klemm, Marina Šimek, Ivanka Štager, Jasna Tomičić

Za nakladnika:

Jasna Tomičić

**U povodu 800-obljetnice grada Varaždina i 40-godišnjice ustanka naroda i
narodnosti SFR Jugoslavije**

Lektura i prijevod:

Bosiljka Paska (hrvatski)

Silvija Šamarija (njemački)

Ivy Kugli-Lentić, Marina Šimek, Ladislav Šaban

Dubravka Reicher-Milosavljević (engleski)

Godišnjak je tiskan u 1000 primjeraka

Pokroviteljstvo NIŠRO Varaždin

Tisak:

NIŠRO Varaždin

CRTICA O KREŠIMIRU FILIĆU

Iza rata i Krešimir Filić osjetio je u Varaždinu nekakvu tjeskobu oko srca, pa se i on glavom pokušao iskopati iz Varaždina. Dokopavši se čela Muzeja grada Zagreba, dokopao se s njime i tjemena Zagreba. No Filićevo gospodarenje Muzejem grada Zagreba nije potrajalo dugo. Potrajalo je samo dok Filiću nije uspjelo opet otvoriti Muzej grada Zagreba. Od Filića otvoreni Muzej izazvao je nezadovoljstvo, pa čak i negodovanje Zagrepčana.

No srčani Filić nije bio čovjek prkošljiv preko svake mjere. Prepustio je Muzej grada Zagreba nezadovoljnim Zagrepčanima i vratio se zadovoljnim Varaždincima da se s njima i dalje bori za Muzej grada Varaždina. No vrativši se u Varaždin Filić je još čvršće uzeo u svoje ruke Muzej nego li ga je držao ranije.

Uoči svojega otvaranja Muzeja grada Zagreba Filić mi je rekao: »Muzej grada Zagreba nije još nikakav muzej. U njemu nema dovoljno građe. Da umirim one koji pod svaku cijenu žele njegovo otvorenje, otvorit ću ga. No iza toga trebat ću najmanje deset godina do ga izgradnim. A to neće biti lako. Iz dana u dan morat ću južinati kod neke druge obitelji. Ponajprije gostovat ću dakako kod najotmjjenijih porodica Gornjeg grada. A kad tako jednom upoznam sve bolje kuće Zagreba i prevrnem Zagrebu sve vrednije stanove, znat ću i kupovati prave stvari za muzej. Do toga vremena izgled Muzeja grada Zagreba moći će biti samo improvizacija«.

Ovo što je srdačni Filić uoči otvorenja Muzeja rekao možda jedino meni, nije na otvorenju smio reći i svim Zagrepčanima. Zato ga Zagrepčani nisu ni shvatili i Filić je morao i otići iz Zagreba.

Kad sam se po povratku Filića Muzeju grada Varaždina doskora našao u Varaždinu, pošao sam u Muzej da pozdravim Filića. Kao da je osjetio moj dolazak, Filić mi je došao ususret. Sreli smo se baš pred vratima Muzeja. Kako je ispred Staroga grada vladala osunčana zavjetrina, ostali smo u razgovoru ispred kipa svetoga Ivana Nepomuka. Razumljivo, ja sam odmah zapitao Filića kako se čuti iznova u Varaždinu. »Bolje nego li u Zagrebu!« nasmijao se Filić. »Više i ne pomišljam na Zagreb jer ovdje u Varaždinu sigurnije se osjećam gospodarem ne samo muzeja, već s njime i Staroga grada, a sa Starim gradom i Varaždina!«

Taj Filićev smjeli odgovor nije me nimalo iznenadio. Oduvijek činilo mi se da Filić gleda na Varaždin kao na svoj feud. Prije Filića to je prema građanima Varaždina više od dvaju stoljeća bio stav i Erdödyevaca koji su kao nasljedni župani Županiji varaždinskoj iz Staroga grada svojatali sebi vlast i

nad inače kraljevskom i slobodnom varoši. No Krešimir Filić kao da si ipak nije bio potpuno svjestan kako je tim naprčicama postao legitimnim nasljednikom. Otkako su grofovi Erdödy izgubili Stari grad Varaždin, kraljevska varoš nije znala što bi s njihovom tvrđavom i prepustila ju je kojekakvoj sirotinji. S tim uljezima i s Općinom Filić je godinama ratovao kao Sulejman, samo da u Starome gradu uspostavi Muzej. S uspostavljenim Muzejem Filić se nametnuo i Starome gradu, a sa Starim gradom htio ne htio nametnuo se i Varaždinu.

U tom napregnutom, ali i vrtoglavom usponu Filića na tornjeve Varaždina nije bilo ničeg nedostojnog. Filić, profesor, odgojio je u Varaždinu sebi i jednoga učenika, no u samome Varaždinu taj mu nije postao nasljednikom. Poslije rata u Muzeju grada Varaždina Filiću je neko vrijeme desnom rukom s ključevima Muzeja u rukama bio neki Brlić. Taj (Brlić) je jednoga dana s najskupocjenijim ključem Staroga grada odmaglio u Vukovar. Ukradenim ključem od suhoga zlata iz Varaždina Brlić je brže nego li Filić prodro u Vukovaru u opustošeni dvorac Eltzovih, vještije nego li Filić uspostavio je u dvorcu Gradski muzej Vukovara, i s Gradskim muzejom kao Filić Varaždinu nametnuo se Vukovaru.

Varaždince i Vukovarčane, iza ovoga nužno zabrinute za Muzeje u svojim mjestima, sigurno će zanimati zašto se Filić nije uspio nalaktiti i na Zagreb kao Brlić na Vukovar ili sam Filić na Varaždin. Evo zašto:

Baš uoči Filićeva dolaska u Zagreb Muzej grada Zagreba uselio se u jednu palaču bez grba u Opatičkoj ulici Gornjega grada. Kad je dolaskom u Zagreb Filić u toj palači brže bolje otvorio Muzej, neki tankočutni prigovaratelji prigovoriše da je samo za jednu palaču Zagreb izložio sebi u prilog odviše biskupa pod skupocjenim mitrama, previše velikaša pod umjetnim vlasuljama i suviše gradonačelnika s pravim brkovima. Palačom stješnjenoje Muzeju bila je zato brzo doznačena veća zgrada, ali za pokoru morao je poći u samostan klarisa u istoj Ulici opatica.

Kao u Varaždinu, tako i u Zagrebu, stroge klarise živjele su uvijek povučene. Ulazeći u njihov samostan nepokoreni Muzej nadao se da će im s vremenom naslijediti jedino zgradu, a ne i život. Dakako, grdno se prevario Muzej! Gore na vrhu Opatičke ulice Muzej je doskora postao najbližim susjedom Arhivu grada Zagreba koji se s krivim spisima uvukao u jednu staru plemićku palaču. Usamostaljeni Muzej i oplemenjeni Arhiv, htjeli ne htjeli, postadoše stražarima razvaljenim Sjevernim vratima Gornjega grada iz vremena dok se još moćni Zagreb od svojih neprijatelja branio zidinama i vratima. No dušmanin sebi Zagreb ta vrata je odavno porušio, i tako se sada na toj strani otimlje svojim takmacima još jedino Muzejem i Arhivom. Uz Popov toranj, zagledan u zvijezde samo astronomima, Arhiv i Muzej jalova su obrana staroga Zagreba.

U prošleme stoljeću i mudri Varaždin oborio je sebi zidine i vrata, ali s održanom starom tvrđavom Muzej grada Varaždina starome Varaždinu ostao je još uvijek nekakva brana i obrana! I ne samo Varaždinu! Čak i čitavom sjevernom Zagorju! A prije sebe u Zagrebu i poslije sebe u Zagrebu i Krešimir Filić iz toga tvrdoga uporišta godinama je mnogo uspješnije štitio Varaždin, nego li što je u ono nekoliko mjeseci iz jedne vedre palače Gornjega grada samo kritikama uspio izložiti mudri Zagreb.

*

Dakako da sve to danas nije važnije od hitrosti kojom se Filić iza toga radije opet utaborio u Starome gradu Varaždina da iz njega s Muzejem i dalje brani Varaždin, nego li da si u Zagrebu s Muzejem dade vezati ruke pa da s njime dospije još i u samostan. Jer tko bio da bio, Filić se nije rodio da bude opaticom. A Krešimirom kršten, kao da je bio određen za nekakvu ljutu borbu.

A borba najteža i najkrvavija, to je u nas oduvijek bilo ratovanje za svaki muzej i za svaku galeriju. U nesalomivog boritelja za takve najkostolomnije ustanove Filića je nedvojbeno istom kasnije sazdao mirni Varaždin, te u Varaždinu nestašni i nevoljni, ali i voljni i voljeni Muzej.

Jer taj Muzej trebalo je skupiti! A među nama nešto skupiti, to je uvijek bilo najteže. Pogotovo ako je to sakupljanje bilo sabiranje i kostiju mrtvim Hrvatima. Filić je to znao i godinama kostobolno se zalagao za Muzej u Varaždinu. No kako ćemo razbrati, u znatnoj mjeri zalagao se i krivo, i dio borbe ostao mu je uzaludnim.

*

Kao boritelj žestoki za košćati Muzej grada Varaždina Filić nije imao uvijek dovoljno mira i osjećaja za skrupule. Južno ispred Staroga grada, još kao svojega, Erdödyevi su držali malo pometeno dvorište s drvenim bunarom, gladnim povrtnjakom, jednostavnom kolnicom i stajom prirodnoga gnoja. Kad je sa Starim gradom osvojio i to zborište, Filić je taj uredni vojnički pristup Starome gradu obnašao za naše plemstvo preskromnim. Erdödyevima ispred namrštenih obrva uklonio je staju i maknuo kolnicu, zatrpao im je bunar za konje i povrtnjak, a zamak im je kao nekakvi dvorac opkolio parkom. Već sve ovo pokazuje da je Filić kao najprvi i najposljednji svojega roda bio u Varaždinu zasukaniji feudalac nego li tokom dvaju i po stoljeća svi članovi rodoslovlja obitelji Erdödy zajedno.

U unutarnje prvo dvorište grada, u kojemu ti i po čaši pravi plemenitaši nisu nikada držali Varaždincima odurne vode za piće, Filić im je ko marvi dovukao zdenac i čak im ga digao na stepenice. Kad sam jednom obazrivo upitao Filića odakle mu ta seoska nazdravica gospodi, Filić se više nije mogao sjetiti je li je lancima dovukao Starome gradu iz Čargovca ili iz Sračinca. Tek jedno je dobro upamtio: u toj seljačkoj zdenčini nikada se nije našlo ni kapi plave krvi. A kad ju je Filić dopremio u Varaždin samo mravima, tad je to suho grlo okrutnik ostavio bez ijedne kapi vode. Jer sredinom Staroga grada tom doseljenom zdencu kopati još i nekakvu jamu, to se Filiću nije dalo. I ma da je bio tada u Varaždinu ravnateljem samo Muzeju, a ne i Kazalištu, redatelj Filić ipak je odlučio: presušeni zdenac neka ostane Starome gradu samo kulisom.

Kad se u Varaždinu opazilo da su svijetu poznati graditelji kazališta Hellmer i Fellner iz carskog Beča skrojili Varaždinu premaleno Kazalište, ni Filić nije bio uz one koji su Kazalištu priželjkivali veće gledalište s brojnijim praznim sjedalima. I Filić je bio s onima koji su zagovarali Kazalištu veću pozornicu s brojnijim kulisama. Ali i s vanjštine tako nategnutoga Kazališta u Varaždinu možemo dobro očitati da je u tom zakulisnom proširenju Kazališta pravoga Filić dobro umio sebi naći granicu.

No zato unutar Staroga grada zakulisanome Filiću nije bilo premca, a pogotovo ne jačih takmičara među slabašnim konzervatorima njegova vremena. Najkasnije slavni Toma Erdödy, koji nam je bio ban, no Turcima buzdovan, uzidao je krajem šesnaestog stoljeća Starome gradu Varaždinu jednu kapelu i odmah početkom sedamnaestog stoljeća toj kapeli usadio i potrebni oltar. Krešimiru Filiću, suparniku Tominu, i taj pothvat učinio se za naše prilike preskromnim. Kao da je bio zapovjednik čitave Krajine varaždinske, Filić je u tu kapelu ugurao još dva skladna oltara, ali obredu posve nepotrebna. A budući da ta skrovita kapela za Tome i njegovih potomaka vjekovima nije trebala sakristije, Filić joj je za iščezli liturgijski pribor ustupio najbližu kulu s puškarnicama. Taj zaklon opremi iz drugih kapela Varaždina protegao je kulom odmah kroz dva kata. A vađenjem jednoga staroga poda i u suprotnoj kuli Staroga grada sličnu okomitu sakristiju uredio je i dokinutim cehovima varoši Varaždina.

Sva ta čuda, koja kao da nikada nisu uspjeli svojim očima pravo vidjeti Varaždinci, Filić je natkrilio jednim svojim grabežom. Od klarisa u Varaždinu kravatom leptira izmamio je jednu staru gvozdenu ogradu. Sve do Filića ta rešetka dijelila je osamljenim duvnama parlatorij da i kao posestrime između sebe ne budu samožive. No Filić koji je u Varaždinu bio jabuka vrata svakome tornju, otkrojio je dane i ovoj uredbi časnih sestara. Kad je ogradu izvukao iz samostana, Filić je uočio da u Starome gradu nema dovoljne dvorane za nju i ko ljutiti vitez to remek djelo osamnaestog stoljeća mačem u komade rasjekao. Iz te rešetke katoličkoj kapeli u Starome gradu skrojio je ikonostas pravoslavni. Najvećoj kuli staroga grada, koja nije više bila netaknuta djevoja petnaestog stoljeća, natovario je jedna neviđena vrata iz gotike. A jedna oskvrnuta vrata iz baroka sašio je i podrumu Staroga grada da iz njega kao vještica ne utekne jedna skamenjena starica.

*

U tako koječim opčinjenome i ukletome Starome gradu iza smrti Filića polagano izleglo se uvjerenje da je Filićevo junačko vrijeme zmajevaca Muzeju bilo razdoblje prvenstveno sakupljanja predmeta, pa možda čak i nagomilavanja stvari, breme uz koje ni aždaja Filić nije mogao smagati u sebi dovoljno snage da tolikoj starudiji u Starome gradu iznađe i pravilno čuvanje i najpravičnije izlaganje. No prvo je što treba reći da je gušter Filić u Varaždinu desetljećima nalazio i za mnogo drugo što je samo imalo primisli književne, prizvuka glazbenoga i prizora likovnoga. A Muzeju u Varaždinu Filić je neosporno svim pandžama bio naklonjen kao muzeju svestranome i potpunome. Međutim Filić je znao i kao sabiratelj ostati improvizatorom. Ne zbog malaksanja u Filiću neuništive sile. Nego zato što u Filićevom lavljem zalogaju za Muzej nije moglo uvijek biti dovoljno i potrebnoga znanja i nesretnoga ukusa i gorke savjesti.

*

Najsirovije i najsirovije još i danas to svjedoče oguljena vrata ulaza nekadanjoj tvrđavi Varaždina. Za života Filić ih je troškom Općine ko zmaj čak dva puta vrlo proizvoljno obnovio. A kad je svakojakih stanara oslobodio i obližnju palaču Prašinski-Sermage, pa u njoj zalegao novu Galeriju, Filić se

spremao da i toj palači napamet obnovi urese pročelja. Jedva mi je uspjelo odvratiti guju od te napasti! A već tada u Filiću je mozgao crv kako da Muzeju Varaždina pridruži još jednu zgradu na domak Starome gradu. U tu kuću, ispravno obnovljenu, crvić je htio smjestiti upravu Muzeja, dakako još pravodobno sa sobom kao leptirom na vrhu.

Filića, žustroga stršena ravnatelja Muzeju, Filića, poletnoga šišmiša osnivača Galeriji, Filića, svirepoga počasnoga konzervatora spomenicima Varaždina i (tješitelja im) na svakome koraku i u svakome sokaku, bilo je teško obuzdavati nekakvim strožim načelima i zakonitijim propisima čuvanja spomenika, a isto tako i nečastive muzeologije. No osamljeni Filić uvelike je krivnjom i drugih ostajao uvjerenim da je njegov Muzej bio najbolje urađen i najbolje uređen. U tome uvjerenju Filića su godinama kao ose podbadale pohvale koje je postojano primao s najrazličitijih strana od ljudi površnih. Među tima nije manjkalo ni Filiću sumišljenika iz drugih nam pčelinjaka, hoću reći muzeja i galerija.

*

Ali još i tada kada je Filić Varaždinu ostao potrebnim znanstvenim radnikom samo mimo Muzeja, mnogi su ostali iskreno uvjereni u velike zasluge Filića mimo same znanosti. Mnogi u Varaždinu i mnogi i izvan Varaždina. To je najljepše pokazala svečana proslava Filićevog osamdesetog rođendana.

Na tu svečanost kravatom i šeširom sjatio se sav obrazovaniji Varaždin, a pojaviše se na njoj i brojni uzvanici iz umišljenoga Zagreba. Pod jarko rasvijetljenim lusterima Hrvatskog narodnog kazališta grada Varaždina Filićevim lovorikama nije bilo dovoljno zidova, ni palmama prostora. No kad se stao bližiti kraj toj narodnoj svečanosti, mnogi su se gurali oko Filića da mu još i osobno stisnu desnicu. Kad je jenjala gužva ugursuza oko svečara i ja sam mu prišao ispruženom rukom. Obradovan i mojim pristupom Filić me zagrlio i poljubio, a i ja sam to učinio s njime. Jer kao u ono o Erdödyevima, tako sam najčvršće bio uvjeren i u ovo: Filić, grof-skorojević koji je bio, nije mogao biti i bolji, i nije mogao raditi bolje nego li je radio. Uostalom, cijelo moje držanje te večeri prema Filiću vodila je silovita odluka da prilikom toga slavija Filiću javno ne izreknem ni slova, ali da mu ćutke iskreno čestitam.

A toga kao da su se pribojavali i sami priređivači proslave. Odmah pri dolasku zapitali su me ne namjeravam li i ja te večeri nešto odglumiti slavljeniku. Uzvratio sam najspremnije da će vjerojatno i bez mene biti dovoljno govornika. No pravi razlog mojemu jeziku za zubima ne bijaše taj obzir prema drugima, nego jedan naročiti obzir prema Filiću. Jer Filić je cijelim svojim bićem nešto htio i životom nastojao: na vjetrometini našoj povezati našu prošlost i našu sadašnjost. Kome je to uspjelo? To nije moglo poći za rukom ni Tebi povjetarče Krešimiru, ni Tebi buro Filiću!

I zato sam ti ja one večeri ostao šutljivim Ivanom Nepomukom! Kipom kojemu si ti sveca također odnekale dovukao u Varaždin da ga kao neočekivani kamen objesiš o vrat Starome gradu i Muzeju u njemu! Valjda ne zato da se još dugo nitko ne usudi nešto prigovoriti tome Muzeju ili čak ispraviti u njemu! Koji smisao bi mogla imati bojazan da se u tome Muzeju i iza Tebe nešto krupnijega zgodi, a pogotovo s tim Muzejem povezanog Galeriji dogodi!

*

Dakako: ako bi se u svim tim pravcima stalo nešto nasumice poduzimati, Filić bi mogao još i ustati iz Varaždina. Najprije bi sigurno iskatio svoju srdžbu na Groblje na kojemu je iz dana u dan manje vrijednih starih spomenika, a sve više reda novih svakodnevnih. No po tome odmoreni Filić mogao bi se okrenuti i Varaždinu koji si svakodnevno diže nekakvi nadgrobni spomenik: sad nekakvi smiješni vodotoranj, sad nekakvu nezgrapnu trgovinu samoposluživanja, sad nekakvu nakazanu stanicu autobusima.

A dok se ovako za Varaždin iz petnih žila brinu drugi, Filić u Varaždinu doduše spava, ali ne miruje. Još uvijek caruje. I svaki puta u Varaždinu obojica tiho uživamo večeri iz baroka. Dok zapada sunce, šćemo uzvišenim bedemima oko Staroga grada i zajednički osluškujemo sitne, no odvažne korake Filićeve. I svaki puta divimo se starim krovovima i starim tornjevima Varaždina iz baroka.

Pa ipak svaki puta gutamo i prežvakavamo i nekakvo umiranje Varaždina. Jer još koju godinu i posvuda ostavit će nas i posljednji školnici, veterinari i urari, ti u nas jedini iskreni pokretači muzeja i nepatvoreni osnivači galerija. Što su svojim očima i svojim rukama prvi oživjeli ti ostarjeli kotači, to je danas već posvuda na platnome spisku stručnjaka, no zajedno s njima i u rukama priseglih neznalaca kulture od iskona. Zato neka je slava i Krešimiru Filiću, slava neka je i Antunu Brliću, a i Leanderu Brozoviću neka je slava! I još mnogim drugim ocvalim Oleanderima slava i slava! No uz uvjet da nam se ta gospoda nikada više ne vrate.

No mi znademo da će nam se ti dobroćudni starkelje opet vratiti! Vratit će nam se, makar i pod tuđim imenima, a vratit će nam se zato da kao narod ne nasjednemo na ništavilo od kojega nam nisu više daleko ni neki cijeli muzeji, ni neke čitave galerije.

*

Evo nam jedne takve Galerije na domak Starome gradu u samome Varaždinu! Od Filića zasnovana i najsvečanije otvorena, ta Galerija bila je njegov najzreliji i najvredniji poklon Varaždinu. A danas je ta jadrnica na izdisaju. Izdiše, jer joj je Filić utrapio krivu zgradu. Umjesto da Galeriju uvali palači Draškovićevih na Glavnome trgu, da ondje iz sata u sat bude na oku tornju stare Vijećnice Grada, nesretni Filić utrpao je tu ustanovu u pretijesnu palaču Prašinskih i Sermageovih i postigao da je ona danas pod okom jedino Starome gradu. Filić dakle još i kao povratnik iz Zagreba Varaždinu nije bio nagrizao zrno da muzejima i galerijama zgrade ne samo izobličuju prošlost, nego da im propisuju i sadašnjost, a proriču i budućnost.

Evo nam Trakoščana, i grada i dvora koji u svojem grbu stalno diže na noge dva propeta lava! Evo nam i Staroga grada Varaždina koji u svojem grbu uznosi vitorogoga jelena! A bezvoljna zgrada Prašinskih i Sermageovih, kakvim uzdignutijim znakom se ona ikome grozi? Resi je samo jedan dobroćudni trbušasti balkon! Nije li ta trbušina iz vremena kad su gospoda navlačila na se najtjesnije visoke čarake, a dame najšire spuštene krinoline da od njih ništa, baš ništa ne ostane?!

Pa ipak, jedino Filiću nikada nećemo zaboraviti: kad se ono Trakoščan našao u najvećoj opasnosti, ipred njegovih ušiljenih vratiju uspravio se Filić

kao uzdignuti lav i obranio je Trakošćan od najveće pomame s kamionima. Iza toga Laveža Filića manjim lavićima bilo je laglje u Trakošćanu uspostaviti i Muzej i Galeriju. No pred zgradu Prašinskih i Sermageovih s Galerijom Filić se samo jednom uspio postaviti kao uspravljeni jelen: danom otvorenja Galerije. Bilo je to jednog sunčanog prijepodneva kad su s balkona dva orijaša festona dotakla pločnik trga, a trg pljeskao Filiću opkoljenom zelenim zmijama. Nikada više to nije izveo Filić! Jarac ga odnio! I zato mu danas ostatke rogova pravom glode jedan pas koji ujeda svakoga tko se tom iverju pokuša samo približiti!

I tako u nepovrat ode nam jarac Filić, a to je danas i najveća nevolja Varaždina, da ga bez Filića sapunaju, briju, strižu i šišaju to brojniji kozlići. Bez Filića sprema se i Muzej grada Varaždina proslaviti svoju pedesetipetu godišnjicu!

A to će biti magareština najveća!